

The language of criminal proceedings in the legislation of the Republic of Uzbekistan

Ikhtiyor JURAEV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2023

Received in revised form

15 January 2023

Accepted 25 February 2023

Available online

15 March 2023

Keywords:

language of criminal proceedings,
lack of knowledge or insufficient understanding of the language,
guarantee,
obligation,
exercise of rights,
state language,
nation,
ethnic group,
language,
mother tongue,
human rights.

ABSTRACT

In the article, the concept and essence of the language used in criminal proceedings in the process of criminal cases, the role of the Uzbek language as the state language in the life of our country, the mother tongue, and language-related rules contained in normative legal documents and international documents, nationality, issues related to ensuring the rights of those citizens participating in criminal proceedings who do not know the language of the proceedings or those who do not understand on the required level were scientifically analyzed and appropriate proposals were put forward in this regard.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss2/S-pp280-285>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига жиноят ишлари юритиладиган тил

АННОТАЦИЯ

Мақолада жиноят процессида жиноят ишлари юритиладиган тил тушунчаси ва моҳияти, Давлат тили сифатида ўзбек тилининг мамлакатимиз ҳаётида тутган ўрни, норматив-хуқуқий ҳужжатлар ва халқаро ҳужжатларда келтирилган она тили ва тилга оид қоидалар, миллат, жиноят ишларини юритиш жараёнида иштирок

Калим сўзлар:
жиноят ишлари
юритиладиган тил,
тилни билмаслик ёки
етарли даражада
тушунмаслик,
кафолат,

¹ Acting Professor, Doctor of Law, Department of Criminal Procedural Law, Tashkent State University of Law.
E-mail: ikhtiyor.djuraev@gmail.com

мажбурият,
хуқуқларни амалга
ошириш,
Давлат тили,
миллат,
элат,
тил,
она тили,
инсон хуқуқлари.

этадётган иш юритилаётган тилни билмайдиган ёки етарли
даражада тушунмайдиган фуқароларнинг хуқуқларини
таъминлашга оид масалалар илмий таҳлил қилинган ҳамда
бу борада тегишли таклифлар илгари сурилган.

Язык уголовного судопроизводства в законодательстве Республики Узбекистан

Аннотация

Ключевые слова:
язык уголовного
судопроизводства,
незнание или
недостаточное понимание
языка,
гарантия,
обязанность,
осуществление прав,
государственный язык,
нация,
этническая группа,
язык,
родной язык,
права человека.

В статье раскрываются понятие и сущность языка, используемого в уголовном производстве в процессе рассмотрения уголовных дел, роль узбекского языка как государственного в жизни нашей страны, родной язык и языковые нормы, содержащиеся в научно проанализированы нормативные правовые документы и международные документы, гражданство, вопросы, связанные с обеспечением прав участвующих в уголовном судопроизводстве граждан, не владеющих языком судопроизводства или не понимающих на необходимом уровне, и выдвинуты соответствующие предложения в этом отношении.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 1992 йил 8 декабрда қабул қилиниши халқаро ҳуқуқнинг умумтан олинган принциплари ва нормаларига мувофиқ давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қиласди. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъул ҳисобланишини белгилаб берди. Бунда инсон ва фуқаро ҳуқуқлари ва эркинликларининг бевосита амал қиласиган олий қадрият деб ҳисобланиши давлат томонидан кафолатланади.

Ўзбекистон Республикаси фуқароси ва давлат бир-бирига нисбатан бўлган ҳуқуқлари ва бурчлари билан ўзаро боғлиқдирлар. Фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас (Конституциянинг

19-моддаси). Шунингдек Конституциянинг 20-моддасида фуқаролар ўз ҳуқуқларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари шартлиги таъкидланган. Ўзбекистон Конституциясида ва амалдаги қонунчиликда ҳуқуқ ва эркинликларни чеклаш ҳоллари ва асослари кўрсатилган бўлиб, бунда инсонийлик, адолат ҳамда эркинликнинг доираси ва ўлчови нуқтаи назаридан баъзи ҳолларда ҳуқуқ ва эркинликлар чекланиши кўрсатилган [1].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев: “Бугунги кунда биз янги Ўзбекистонни, янги Ренессанс пойdevорини барпо этишдек эзгу мақсадларимизга

эришишда, ҳеч шубҳасиз, она тилимизнинг ҳаётбахш қудратига таяномиз. Чунки, неча асрлар оша аждодларимиздан бизга безавол ўтиб келаётган она тилимизнинг равнақи ва истиқболи ҳақида қайғуриш – бу миллатнинг ўзлигини англаши, унинг маънавий камолотини юксалтириш учун кураш демакдир. Давлат тилининг обрў-эътибори – бутун халқ, бутун жамиятнинг обрў-эътиборидир” [2], – деб таъкидлаган эди.

Инсон ва фуқароларнинг ҳукуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш жиноят ишини юритишнинг асосий вазифаси ҳисобланади. Инсон ва фуқаронинг қонун билан қўриқланадиган ҳукуқлари ва эркинликлари орасида процесснинг барча иштирокчилари она тилидан ёки ўzlари биладиган бошқа тилдан, шунингдек, жиноят ишлари юритиладиган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган ҳолларда таржимон хизматидан фойдаланиш қаби ажралмас ҳукуқлари ҳам мустаҳкамланган.

Тил – бу инсонлар мулоқотининг универсал воситаси, ноёб ва бетакрор инсоний қадрият, ҳар қандай этник умумлашма ва унинг маданиятининг ажралмас унсури ҳамда ижтимоий муносабатлар феномени, фаолиятнинг ҳар қандай соҳасида, шу жумладан, жиноят ишини юритишда борлиқни билишнинг асосий воситасидир. Мамлактимиз Конституцияси Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ўзбек тили эканлигини мустаҳкамлаб, Ўзбекистон Республикаси худудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини, улар ривожидаги ўзига хос хусусиятларнинг, шунингдек, улар тенг ҳукуқлилигининг, ҳар кимнинг она тилидан фойдаланиш, унда сўзлаш, тарбия, таълим олиш ва ижод қилиш тилини ихтиёрий танлаш бўйича ҳукуқларининг кафолатланганлиги тасодифий эмас. Бунда тил соҳаси билан боғлиқ шахс ҳукуқларининг Конституцияда назарда тутилган кафолатлари бошқа конституциявий қоидалар – Ўзбекистон Республикаси ўз худудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шарт-шароит яратиши тўғрисидаги (Конституциянинг 18-моддаси биринчи қисми) қоидалари билан алоқадорликда олиб қаралади.

Миллий тилдан фойдаланиш ҳукуқи инсон ҳукуқларининг ажралмас қисми ҳисобланади ва бу ҳукуқ инсон ҳукуқлари Умумжаҳон Декларациясида, Фуқаролик ва сиёсий ҳукуқлар тўғрисидаги халқаро Пактда[3] мустаҳкамланган.

Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги 1989 йил

21 октябрдаги Қонуни барча миллатлар ва элатлар, шунингдек алоҳида олинган шахсга тааллуқли бўлган тил суверенитетининг давлат кафолатларини аниқлаштирган ҳолда ўз қоидаларини Ўзбекистон Республикасининг барча фуқароларига ва мамлакат худудида доимий яшайдиган фуқаролиги йўқ шахсларга тарқатган. Мазкур Қонунда, шунингдек, тилга асосланган муносабатларнинг ҳукуқий тартибга солиниши фақат давлат аҳамиятига эга бўлиши, расмий муносабатлар соҳасига тарқалиши ва тилларнинг турмушда, шахслараро муомалада ҳамда диний ва ибодат билан боғлиқ удумларни адо этишда қўлланишини тартибга солмаслиги, фуқароларнинг миллатлараро муомала тилини ўз хоҳишлирига кўра танлаш ҳукуқига дахл этиши мумкин эмаслиги ҳам назарда тутилган.

Она тилидан фойдаланиш ҳуқуқининг таъминланиш кафолатларига қонунда юридик ва жисмоний шахсларнинг тил тўғрисидаги қонунчиликни бузганликлари учун жавобгарлик назарда тутилганлигини ҳам кўрсатиш лозим. Бошқалар билан муносабатларга киришиладиган муайян тилни эркин танлаш аниқ кафолатларидан бири бўлиб, мамлакатимизда шахслараро норасмий ўзаро муносабатларда ҳам, жамоат ва диний ташкилотлар фаолиятида ҳам Ўзбекистон Республикаси ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тилларидан фойдаланиш бўйича бирон-бир алоҳида ҳуқуқий тартибининг ўрнатилмаганлиги ҳисобланади.

Шу билан бирга 1995 йил 21 декабрдаги “Давлат тили ҳақида”ги (янги таҳрирдаги) Қонуннинг 2-моддасида ўзбек тилига Давлат тили мақомининг берилиши республика ҳудудида яшовчи миллат ва элатларнинг ўз она тилини қўллашдан иборат конституциявий ҳуқуқларига монелик қилмаслиги тўғрисидаги қоида мустаҳкамланган. Тилни билиш ёки билмаслик фуқароларнинг тил билан боғлиқ ҳуқуқларини чеклаш учун асос бўлиб хизмат қилолмайди. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида яшовчи шахсларга давлат ташкилотлари ва муассасаларига, жамоат бирлашмаларига аризалар, таклифлар, шикоятлар билан Давлат тилида ва бошқа тилларда мурожаат қилиш ҳуқуқи кафолатланган. Зарурият туғилган ҳолларда тегишли таржима ҳуқуқи билан таъминланади.

Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида Давлат тили ўзбек тили ҳисобланади (Конституциянинг 4-моддаси биринчи қисми), у маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органларида, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда, уларнинг фуқаролар билан сўзлашиш жараёнида мулоқот воситаси бўлиб хизмат қиласди. Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили энг кўп сонли этник гурӯҳ – аҳолининг 84 фоизидан кўпини ташкил этувчи ўзбекларни намоён қиласди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 20 октябрда “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6084-сон Фармони қабул қилиниб, мазкур Фармон билан мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётининг барча соҳаларида Давлат тили имкониятларидан тўлиқ ва тўғри фойдаланишга эришиш, таълим ташкилотларида давлат тилини ўқитиш тизимини янада такомиллаштириш, унинг илм-фан тили сифатидаги нуфузини ошириш, Давлат тилининг соғлигини сақлаш, уни бойитиб бориш ва аҳолининг нутқ маданиятини ошириш, Давлат тилининг халқаро миқёсдаги ўрни ва нуфузини ошириш, бу борада хорижий ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш, мамлакатимизда истиқомат қиласидаги барча миллат ва элатлар тилларини ривожлантириш мақсадида кенг ва тенг имкониятлар ҳамда уларга Давлат тилини ўрганиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш каби муҳим вазифалар белгилаб берилди.

Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари истиқомат қилмоқда. Уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қиласи ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, конституциявий нормаларга мувофиқ қабул қиласидан норматив-ҳуқуқий хужжатларда ўз аксини топган.

Статистика қўмитаси маълумотларига кўра, Ўзбекистон доимий аҳолиси таркибида ўзбеклар, тожиклар, қозоқлар, қорақалпоқлар ва руслар энг йирик этник гурӯҳлар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси доимий аҳолисининг

этник таркиби, жами аҳоли сонига нисбатан % ҳисобида ўзбеклар 84,4%, қорақалпоқлар 2,2%, руслар 2,1%, қозоқлар 2,4%, тожиклар 4,9% ва бошқа миллат вакиллари 4,1% [4]ни ташкил қиласди.

Қ.Рафиқовнинг тарьидлашича, Ватан миллат идроки билан мавжуддир. Янаям соддароқ айтсак, миллат Ватаннинг устунидир. Тил миллатнинг жони, томирида оқаётган қонидир. Усиз ҳеч бир миллат баркамол эмас. Маърифатпарвар бобомиз Алихонтўра Соғуний: "...қайси бир миллатнинг она тили ўз ҳожатини ўтаёлмай, бошқа ёт тиллар олдида мағлубиятга учраб тиз букар экан, ундан миллат кўп узоқламай инсоний туйғуларидан ажраган ҳолда ҳаёт дафтари устига инқироз қалами чекилиши шубҳасизdir. Ундан миллатлар ёлғизгина Ватанларидан эмас, балки бутун борлиғи билан тарих юзидан йўқолишга мажбур бўлади" [5], – деганида она тилига, унинг жозибасига алоҳида эътибор берганлигини кўрамиз. Ўзбек миллий юридик тили ўзбек адабий тилининг таркибий қисми сифатида миллатни, унинг тарихий тараққиётини, маънавий-хуқуқий қадриятларини ифода этади [6].

Шундай қилиб, конституциявий қоидаларнинг амалга оширилиши шахс шахснинг тил суверенитети учун, давлатимиз давлатимиз ҳар бир фуқароси томонидан она тилидан фойдаланиш ва сўзлашув тилини эркин танлаш хуқуқини реал амалга ошириш учун зарур негизини яратади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 4 ва 18-моддаларида мустаҳкамланган Республиказнинг бутун худудида ўзбек тили Давлат тили эканлиги ва ҳар кимнинг она тилидан фойдаланиш хуқуқи тўғрисидаги асосий қоидалари Ўзбекистон Республикасининг Жиноят- процессуал кодексида жиноят ишлари юритиладиган тил принципи кўринишида батафсил ифода этилган.

Жиноят ишлари юритиладиган тил принципи процесснинг ўзаро тортишувчанлик шароитида одил судловни амалга оширишнинг конституциявий кафолати бўлиб ҳисобланади. Демак, ўз мазмуни ва моҳиятига қўра, жиноят ишлари юритиладиган тил деганда – жиноят процесси иштирокчиларининг жиноят иши бўйича иш юритишни олиб борувчи мансабдор шахслар ва суд билан мулоқотда бўлиш тартибини, шунингдек, жиноят ишлари юритиладиган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган шахслар хуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш механизmlарини белгиловчи умумтан олинган халқаро, конституциявий ва жиноят-процессуал қоидалар ва тартиблар йиғиндиси тушунилади.

Ушбу тарифдан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасида жиноят ишлари юритиладиган тил принципи мазмунининг иаркибий элементлари бўлиб қўйидагилар ҳисобланиши тўғрисида хулоса чиқариш мумкин:

- 1) жиноят ишлари юритишнинг ўзбек, қорақалпоқ ёки муайян жойдаги кўпчилик аҳоли сўзлашадиган тилда мажбурий тарзда амалга оширилиши;
- 2) иш юритилаётган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган жиноят иш юритиш иштирокчиларига ариза, тушунтириш ва кўрсатувлар бериш, илтимосномалар киритиш, шикочтлар келтириш, жиноят иши материаллари билан танишиш, она тилида ёки ўзлари биладиган бошқа тилда сўзга чиқиши хуқуқларини мажбурий тарзда тушунтирилиши ва таъминланиши;

3) иш юритилаётган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган процесс иштирокчиларига қонунда ўрнатилган тартибда таржимон хизматидан фойдаланиш хуқуқи билан мажбурий таъминланиши;

4) иш юритилаётган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган процесс иштирокчиларига ва процессда иштирок этувчи бошқа шахсларга тергов ва суд ҳужжатларини уларнинг она тилига ёки улар биладиган бошқа тилга таржима қилган ҳолда мажбурий тақдим этилиши;

5) ҳукм судланувчи билмайдиган ёки етарлича билмайдиган тилда баён қилинган бўлса, ҳукм эълон қилингандан кейин, таржимон томонидан ҳукм судланувчининг она тилида ёки у тушунадиган бошқа тилда ўқиб эшилтирилиши лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ / Масъул муҳаррир: проф. А.А.Азизхўжаев. –Тошкент, Ўзбекистон, 2008. – Б. 100.
2. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-khal-iga-bayram-tabrigi-21-10-2020>
3. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар: тўплам / Ўзбекча нашрининг масъул муҳарррири А.Саидов. –Тошкент, Адолат, 2004. – Б. 30, 36, 47.
4. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/08/19/population/>
5. Менинг Президентим! [Матн]: публицистика / Қ.Рафиқов. – Тошкент: “Академнашр”, 2021. – Б. 97-98.
6. Ш.Кўчимов. Қонун ижодкорлигида сўз ўрни // Ҳаёт ва қонун. – Тошкент, 2001. – №1. – Б. 17.